

Az andragógia tudományával való foglalkozás a szocialista országok közül legrégebben Lengyelországban folyik és eredményei is jelentősek. A kutatás alapvető célját abból vezették le, hogy az andragógia mint tudomány a nevelési gyakorlat szükségletei alapján fejlődik és nem attól elszakítva, vagyis azért születik, hogy a gyakorlatot szolgálja. Azt a dialektikus elvet fogalmazták meg önmaguk számára, hogy a felnőttoktatás fejlődése az andragógiai kutatások haladásától függ /bár nemcsak attól/ és megfordítva, az andragógia fejlődése az oktatási tevékenység állandó fejlődésén alapul.

Alapelvük megfogalmazásából külön kiemelték, hogy az andragógia nemcsak a felnőttoktatás elmélete, hanem a felnőttnevelésé általában, a felnőttek nevelésével pedig olyan intézmények is foglalkoznak, amelyeket nem lehet az oktatási intézmények közé sorolni. A felnőttnevelési formákhoz sorolják például a katonai nevelést, amelynek sajátos, külön feladatai vannak, a büntető intézmények nehéz nevelőmunkáját vagy a felsőfoku iskolai nevelést.

A lengyel szakirodalomban nyomon követhető a már megtett út és a jövőbeni kutatás iránya. Miután az andragógia tárgyát a felnőttek nevelése problematikájának fogják fel, ennek megfelelően a következő alapvető kérdéseket tartják a kutatás

számára fontosnak.

- 1./ A felnőttnevelés céljainak és feladatainak elemzése a nevelő intézmény jellegétől függően /felnőttoktatás, hadsereg, börtön stb./
- 2./ A felnőttnevelés társadalmi feltételei és a különböző társadalmi csoportok nevelési szükségletei /ifjúság, család, öregek, falu, város, munkás-lakótelepek stb./
- 3./ A felnőttnevelés pszichológiai feltételei. A felnőtt tanítvány pszichikai tulajdonságai általában.
- 4./ A felnőttek tanításának és nevelésének programozása és tervezése.
- 5./ A felnőttnevelésnek a megállapított nevelési feladatoktól függő folyamatai. E folyamatok alapvető törvényszerűségei és modelljei. A felnőtt emberek teljes aktivizálásának problémája a nevelőmunka folyamatában.
- 6./ A felnőttnevelés módszerei és formái; azok sikerességének feltételei; a didaktikai és nevelési folyamatok korszerűsítésével kapcsolatos feladatok; audiovizuális és egyéb eszközök alkalmazása.
- 7./ Az ifjúsági és a felnőttnevelés eredményeinek ellenőrzése.
- 8./ A nevelőmunka megszervezése. Felnőttnevelési intézmények modelljei.

9./ Önképzés és önművelés.

Ezek általánosságban meghatározott problémák. Már magát a nevelés fogalmát is tágabb értelemben alkalmazzák, a tanítás és a szűkebb értelemben vett nevelés /erkölcsi, esztétikai, fizikai nevelés/ folyamatait egyaránt jelölve vele. Mindegyik adott problémát egy sor kisebb kérdésre osztják, attól függően, hogy a nevelés melyik szempontja érdekli őket leginkább. Bár elvükben a tanítás, tehát az értelmi nevelés összefügg az erkölcsi és az esztétikai neveléssel, de mivel a gyakorlatban rendszerint e szempontok egyike van tulsulyban, és minden probléma eltérő képet mutat, ezért ugyanazt a problémát az értelmi nevelés, az erkölcsi vagy esztétikai nevelés kérdéseként is mindig vizsgálják.

A felnőttnevelés problémáit ezen túl más aspektusokból is vizsgálják. Abból indulnak ki, hogy ezt a folyamatot vizsgálni kell a dolgozók esti iskoláiban, a levelező iskolákban, a szabadegyetemeken, a népi egyetemeken, de minden esetben több kisebb kérdésre kell bontani, hogy a kutató számára ne legyen tulságosan terjedelmes a vizsgált terület. Kutatás tárgyát képezi a szemléltetés hatékonysága, a tanulók aktivizálása, felkészültségük hiányosságainak és a tanulásban való lemaradásuk felszámolásának módja, a tanítási folyamat különböző nehézségeinek szerepe és oka, a tanulók

hozzászoktatása a tankönyvből történő észszerű tanuláshoz, az oktatás és a gyakorlati élet összekapcsolása, a tanulók élet-tapasztalatainak szerepe az oktatásban, az ifjúság és a felnőtt tanulók oktatási motivumainak befolyásolása stb.

Az andragógia tudományának meghatározásaiból kihangsúlyozzák, hogy egyrészt saját kutatásaira támaszkodik, másrészt egyéb tudományok eredményeire. A pszichológia területéről a felnőtt emberek pszichikai folyamataira vonatkozó ismereteket használja fel, de nemcsak a felnőtt ember életszakaszainak és az azokban végbemenő változásoknak elemzését, hanem a tudati folyamatokat érintő kutatásokat is /gondolkodás, magatartás, az érdeklődés fejlődése, motiváció, érzelmi fejlődés/, valamint a nevelési folyamatban szerepet játszó egyéb jelenségekre vonatkozó ismereteket. Véleményük szerint az andragógia segédtudományként használja fel a társadalompszichológiát és a szociológiát is, amelyek megmutatják, hogyan kapcsolódik az ember társadalmi környezetéhez, és hogyan változik személyisége a környezet hatására. Megítélésük szerint e tudományok eredményei különösen fontosak az andragógia számára, de ezen túlmenően nem mellőzheti egyéb tudományok eredményeit sem, mint pl. a fiziológia, logika, filozófia stb.

Az andragógia tudomány művelői ugyanakkor figyelmeztetnek, hogy az andragógia igyekszik a fenti tudományok eredményeit a felnőtt ember nevelésének szükségleteihez alkalmazni, és olyan szintézis kialakítani,

amelyet saját kutatásainak eredményeivel egészít ki. Az andragógia ugyanis nem korlátozódik más tudományok kutatási eredményeinek adaptációjára, huzzák alá, hanem önálló kutatásokat is folytat. Az előtte álló problémák rendkívül összetettek, és vizsgálatuk a nevelési folyamat valamennyi kérdésének figyelembevételét igényli. Az említett tudományokat - mint például a pszichológiát és a szociológiát -, amelyek e folyamatnak csak egyes kérdéseit kutatják, fontosnak tekintik, de eredményeik adaptálását csak áttételesen képzelik el. Az andragógiai kutatásoknál minden esetben figyelembe kell venni az olyan tényezőket is, mint az emberek egészségi állapota, higiéniai körülményei, gondolkodási képessége, érdeklődése, cselekedetei motivumai, létezésének társadalmi körülményei stb. Mindebből levonják a végkövetkeztetést, az andragógiát az egyes nevelési problémák sokoldalú felfogása jellemzi.

Az utóbbi időben a legtöbb vita arról folyt, hogy hogyan alkalmazható az andragógia a nevelési gyakorlatban? A vélemények megegyeznek abban, hogy az andragógia lehetővé teszi, hogy az oktatási dolgozók jobban és mélyebben megértsék feladataikat, megmutatja azokat a törvényszerűségeket, amelyektől függnék a nevelési folyamatok, meghatározza az egyes módszerek sikeres alkalmazásának feltételeit, rámutat az egyes nevelési folyamatok közötti összefüggésekre,

aminek révén az oktatásban dolgozó céltudatosabban és észszerűbben működhet, és nagyobb esélye van a kívánt cél elérésére.

Az egyik tanulmányban¹ pl. a következő olvasható:

" Ismeretes például az, hogy az oktatási munka célja a felnőtt ember és az ifjuság nevelése. A "nevelés" szót természetesen minden tanár és minden szülő érti. Mégis ha felelniük kellene arra a kérdésre, hogyan értelmezik ezt a szót, valószínűleg kiderülne, hogy nem tudják azt kellőképpen megmagyarázni. Ezért szükséges a nevelés lényegének elméleti ismerete is, tehát tisztában kell lenni azzal, hogy a nevelés az ember személyiségének alakítása, amiben a tudatosság és a szándékosság mellett a véletlen is szerepet játszik; hogy a nevelés a személyiség sokoldalú alakítása: a gondolkodás, a közösségi érzés, az erkölcsiség és a szépérzék fejlesztése éppúgy, mint az egészséges fizikumé, a szakmai nevelés tágabb területéről már nem is beszélve. Az elmélet tehát lehetővé teszi, hogy az oktatási dolgozó a probléma egészét lássa, és fel tudja mérni, hogy mi az, amit ezen a területen tennie lehet. Mivel a szocialista nevelés célja a személyiség sokoldalú fejlesztése, az az oktató, aki teljesen megérti a "nevelés" fogalmát, nem válik egyoldaluvá, mert e fogalom megértése arra készíti, hogy a lehetőségek határain belül változatossá tegye munkáját, és a legjobban nevelje azokat az embereket, akikkel dolga van. A kérdés elméletileg megalapozott megértése eloszlatja azokat a helytelen nézeteket,

amelyek szerint a nevelés verbális moralizálás vagy bizonyos nézetek rákényszerítése másokra."

Egy másik tanulmányban² viszont ez olvasható: "A nevelőknek olyan fogalmakkal is tisztában kell lennie, mint amilyen például az értelmi nevelés vagy az esztétikai nevelés. Ezeket a részletkérdéseket elméletileg meg kell oldania ahhoz, hogy tudja, milyen feladatok következnek ezekből a gyakorlatban. Ha például teljesen megérti, melyek az értelmi nevelés feladatai, és ha tudja, hogy ezek egyike a felnőtt ember érdeklődésének fejlesztése, tudnia kell azt is, hogy ez a gyakorlatban mit jelent, milyen tevékenységet kell folytatnia, milyen sorrendben és milyen körülmények között ahhoz, hogy a kívánt eredményt elérje."

A fenti példák bizonyítják a lengyelek andragógiai fel fogását és azt, ahogy annak szerepét értelmezik a felnőttek nevelésének elmélyítésében és magasabb szintre emelésében.

Az andragógia tudományának legnagyobb problémáját abban jelölik meg, hogy nem lehet az elméletből minden nehézség megoldására kész recepteket várni, mivel minden nevelési szituáció eltérő és sajátos; mindegyik különbözik a másiktól, ha csak annyiban is, hogy minden esetben más személyekkel, más jellemvonásokkal van dolgunk, aminek következtében minden esetben másként kell cselekednünk.

A helyzeteknek ez a különbözősége az elmélet általános utasításainak alkotó alkalmazását igényli a neveléssel foglalkozóktól. Az oktatónak képesnek kell lennie arra, hogy valami újat találjon ki a helyzetadta igényeknek megfelelően.

Az elmúlt években elért kutatási sikerek eredményeként már bizonyos nevelési folyamatok modelljei megfogalmazódtak. Így például a gondolkodás felébresztésére és alakítására a problémafelvető didaktikai megoldást ajánlják, és egyuttal meghatározzák ennek a tanítási folyamatnak a módját is, lényegében tehát megadják az önálló gondolkodás készségét fejlesztő tanítás modelljét. Sokat foglalkoznak azzal: hogyan lehet például a népművelési munkában résztvevők érdeklődését felkelteni egy meghatározott terület - történelem, természet, művészet, festészet, zene, költészet, technika stb. - iránt, és nem passzív, hanem tevékeny érdeklődést, ami ösztönzi őket. Megfelelően megvizsgált és kipróbált tapasztalatok alapján e folyamatok különféle modelljeit állították fel hipotézisszerűen. Az elméletnek az a feladata, hogy a modellben javasolt folyamat lényeges vonásait és használhatóságának feltételeit meghatározza. Sok didaktikai és nevelési folyamat-modelljük érdemel figyelmet.

Az említett modellek tudományos kidolgozása csak a gyakorló népművelési és oktatási dolgozók segítségével volt lehetséges, az elméletnek az élethől és annak tapasztalataiból kell kinőnie. Kevés olyan tudományos dolgozó van Lengyelországban is, aki csak andragógiával foglalkozik. Annál több

azoknak a népművelőknek és oktatómunkát végzőknek a száma, akik akár a dolgozók iskolájában, a szabadegyetemen, könyvtárakban, művelődési házakban vagy klubokban végeznek tudományos igényű munkát is. A munkák irányítói fontosnak tartják, hogy a gyakorlat tapasztalatainak leírása pontos legyen: jellemezze a munka körülményeit, a helyzetet, a nehézséget és megoldásának koncepcióját, a tevékenység folyamatát és a nehézség legyőzését megkönnyítő vagy megnehezítő körülményeket. Az egyes tények leírásának elemzése alapján igyekeznek megállapítani a jelenségek törvényszerűségeit és a helyes viselkedés felépíthető modelljeit.

Az elméleti kutatások nagy súlyt fektetnek a kulturális és oktatási munka dolgozóinak aktivizálására, mivel elképzelésük szerint az kedvezően befolyásolja a résztvevőket, és közvetlenül biztosítja az elmélet és gyakorlat kapcsolatát. Az aktivizálás fontos formájának tekintik a vitákat, kiindulópontnak valamilyen helyzetet vagy eseményt tartanak.

Az irányítás abból indul ki, hogy a különböző helyzetek leírása a kialakuló vita kiindulópontjaként nagyon értékes nemcsak az elméleti munka, hanem a tanítás és a nevelés számára is. Ugyanakkor rámutatnak, hogy ennek a didaktikai formának az alkalmazása komoly nehézségeket is jelent, mert nem lehet mindig megfelelő helyzetet kitalálni és azt hitelesként elfogadtatni. A leghelyesebb ezeket a szituációkat közvetlenül az életből meríteni, ehhez azonban szisztematikus megfigyelésekre, kutatásokra van szükség.

Az ilyen vita útján történő aktivizálás egyaránt szolgálja bizonyos fogalmak és feladatok megértését, valamint az elméleti tudás és a gyakorlat összekapcsolását. Abból az általános tapasztalatból indulnak ki, hogy az emberek általában nem tudják tudásukat összekapcsolni munkájuk szükségleteivel. Ezért a különböző helyzetekkel kapcsolatos vita - amennyiben jól vezetik azt - a résztvevőket arra szoktatja, hogy elméleti ismereteiket az ismertetett esetre alkalmazzák, tehát fontos láncszem az elmélet és a gyakorlat között.

A lengyel andragógiai kutatások eddigi eredményei

A háboru óta eltelt közel harminc év alatt megteremtették felnőttoktatási elméletük alapjait. A két háboru közötti időszakból nem maradt más rájuk, csak a Felnőttoktatási Intézet kiadványai, amelyek egyébként az akkori körülmények között elég sokat tettek azért, hogy megteremtsék a felnőttoktatás elméleti alapjait. Ebben az irodalomban már voltak tudományos kutatásokra támaszkodó művek, mint például I. Drozdowicz - Jurgielewiczowa és W. Okinski munkái. Ehhez a szerény háboruelőtti oktatási irodalomhoz azonban a háboru után már nehezen lehetett hozzájutni, ezenkívül a megváltozott társadalmi és politikai körülmények is új műveket igényeltek.

A háboru után meginduló kutatások és azok eredményei két csoportra oszthatók: szintetikus elméleti művekre és empirikus kutatási munkákra.

Ami az első csoportot illeti, kronológikus sorrendben először H. Radlinska "Felnőttoktatás" című műve jelent meg, amely tulnyomórészt a felnőttoktatás történetével foglalkozik. Az instruktív jellegű művek közül a felnőttoktatás elméletével foglalkozó könyvek sorozatát M. Cwiakowski "Oktatási munka felnőttek között" című munkája nyitja meg, de meg kell itt említenünk olyan gyűjteményes munkákat is, mint a K. Wojciechowski szerkesztésében kiadott "Felnőttoktatás és kultúra" /1958/ és a "Felnőtt-pedagógia" /1962/, a R. Rutkowski által szerkesztett "A népművelési és oktatási munka alapvető kérdései" című munka és a M. Zytki szerkesztésében megjelent "Felnőttoktatási munka" /1960/ című kiadvány.

1965-ben megkezdődik az elméleti könyvek sorozatos megjelenése, ami nagy változást jelent az oktatási irodalom helyzetében. Olyan könyvekre kell utalni, mint R. Wroczynski "Oktatási munka. Fejlesztés, rendszer, problematika" /1965/ című műve, F. Urbanczyk: "Felnőtt didaktika" /1965/, A. Kaminski: "Szabadidő és annak problematikája" /1965/, K. Wojciechowski: "A felnőttek nevelése" /1966/, M. Walentynowicz: "A felnőttoktatás fejlesztése és problémái a Népi Lengyelországban" /1972/ című könyve, valamint sok más kiadvány. Jelenleg tehát már rendelkeznek olyan alapvető munkákkal, amelyek a dolgozók művelődésének és oktatásának elméleti fundamentumát alkotják, valamint kielégítik azoknak a már dolgozó embereknek igényeit, akik el akarják mélyíteni szakmai tudásukat.

Ami az empirikus kutatási munkáikat illeti, ezek többnyire a felnőttek tanításához kapcsolódnak. A háboru utáni első években ezek az analfabétizmussal és a felnőttoktatási rendszerrel foglalkoztak, és sok érdekes részletkérdést felvetettek, többek között a következőket: a felnőtt tanuló személye, a dolgozók iskoláinak fiatal tanulói, a tanulók általános iskolai felkészültségének szintje a dolgozók középiskoláiban, a felnőttek tanulásának motivumai, a tanulók értelmi szintje, a látogatottság, a tanítás hatékonysága a dolgozók iskoláiban, a felnőtt tanulók családi környezete, a tanulók kudarcainak okai a dolgozók középiskoláiban, a középiskolák végzett hallgatóinak sorsa, a végzett hallgatók kísérletei főiskolákon történő továbbtanulásra, a felnőtt tanulók tanulási technikája, a tanulók véleménye tanáraikról, a felnőtt tanulók otthoni feladatai és tanulási lehetőségei, az oktatási módszerek hatékonysága stb.

A kutatási témák között gyakran szerepelt a fiatalok és a felnőttek érdeklődése. Sok olyan szociológiai munka jelzi az itt folyó kutatást, amely az ifjúság, a modern család, a dolgozó nők, az idős emberek, a lengyel falu szükségleteinek kérdéseit világítja meg. A kutatások foglalkoztak a felolvasások és előadások befogadásának kérdéseivel /W. Szewczuk/, túl keveset foglalkoztak azonban a tanfolyamok tematikájával, /pedig ezekből igen sokat szerveznek Lengyelországban/, valamint a szabadegyetemek kérdésével. A népi /intern/ egyetemek problémáival L. Tuross és D. Czosnek-Knapikowa foglalkozott.

A levelező oktatás gyakori témája a kutatásoknak.

Sok kutatás témája volt az olvasómozgalom. Kis városokban textilmunkások környezetében, fiatalok között vizsgálták ezt a kérdést, foglalkoztak a szépirodalom vidéki elterjedtségével, azzal, hogy hogyan reagál a társadalom a modern lengyel regényekre, a nagyvárosi felnőttek olvasottságával, a nők olvasási igényeivel, a könyvtáros nevelő tevékenységével.

A kutatások az önképzés problémáival is foglalkoztak: a kérdés lengyelországi történetével, a hadsereg tisztjeinek, a levelező iskolák tanulóinak önképzésével, a szakmai önképzéssel stb. A kulturtermek, klubok, művelődési házak munkájával kapcsolatban is sok munka jelent meg, - főleg T. Golaszewski kutatásait kell megemlíteni.

A fenti áttekintés szükségszerűen nagyon általános és talán nem is teljes: nem terjed ki minden olyan személyre, akik a fenti területen folytatott munkához jelentősen hozzájárultak.

A fenti áttekintés már önmagában is arról tanuskodik, hogy a háboru után eltelt időszakban sok kutatást végeztek. Mégis az eddigi kutatásokat inkább kezdeti lépéseknek tekintik a további, szélesebb körben folytatott és az alapvető kérdéseket érintő kutatásokhoz. Egyik, a problémával foglalkozó cikk³ erről a következőket írja: "Felmerül az a

kérdés, melyek a legfontosabb és így sorrendben az első kutatásra váró problémák. Véleményem szerint ide tartozik több olyan probléma, amely a felnőttoktatási rendszerrel kapcsolatos. Különösen fontos azoknak a fiataloknak a problémája, akik nem tudnak illeszkedni be a társadalomba, és akik ezekben az iskolákban tanulnak. Ezekkel a fiatalokkal kapcsolatban nem a nehézségek okait kell kutatni, hiszen e területen ki-elégítő ismeretekkel rendelkezünk, hanem azt kell megállapítani, mit kell tenni azért, hogy megváltoztassák magatartásukat és az iskolai tanuláshoz való viszonyukat, hogyan egyengetjük eltorzult személyiségük fejlődését, hogyan adjuk vissza saját képességeikbe vetett hitüket, hogyan békítsük ki őket az élettel, hogyan ébresszük fel a tanulás iránti érdeklődésüket, és hogyan segítsünk nekik megtalálni helyüket az életben. Nehéz nevelési és didaktikai probléma ez, olyan kísérletek elvégzését jelenti, amelyeket megnehezíti az, hogy egyéni ráhatást igényelnek. Ezen a területen minden olyan eset figyelemreméltó, amelyben sikerült utat találni a tanulóhoz és segíteni őt abban, hogy a helyére kerüljön az életben.

Ezzel a problémával szorosan összefügg a dolgozók iskolájában a tanulók érdeklődésének felbéréstése az iskolai oktatás iránt. Az érdeklődés felbéréstése nem egy esetben az előbbi problémát is megoldja, mivel az említett fiatalok közül soknál a tanulóval kapcsolatos elkedvetlenedést a korábbi sikertelenségek okozták. Az oktatási folyamatban nélkülözhetetlen a tanulók aktivizálása. Hogyan lehet ezt elérni az alap-

foku iskola szintjén, hogyan lehet tuljutni a beszélgetési módszeren, ami az iskolai gyakorlatban nem elég ahhoz, hogy a tanítást élénkitse? Hogyan lehet megszervezni a tanítási folyamatot úgy, hogy a tanulók maximálisan aktívak legyenek?

Nagyon fontos probléma a tanulók rászoktatása arra, hogy tankönyvet használjanak. Milyenek legyenek ennek a szoktatási folyamatnak a szakaszai, milyen nehézségek léphetnek fel eközben, és hogyan lehet ezeket legyőzni? Az egyes tantárgyak sajátosságaitól függően milyen eltérések mutatkoznak az oktatásban?

Sürgős kutatást igényel az oktatási programok realitásának problémája a dolgozók iskoláiban. Az eddigi felmérő kutatások arra készítetnek, hogy kételkedjünk ebben a realitásban. Ez azért fontos, mert a program irrealitása megnehezíti, sőt megakadályozza az ésszerű tanítást.

Komoly probléma a továbbképző tanfolyamok, valamint a diploma utáni tanfolyamok működése is. Ezek programja, oktatási szintje és minősége, látogatottsága, az üzemek viszonya e tanfolyamok hallgatóihoz és a tanítási eredmények kételkedést ébresztenek.

Lengyelországban népszerűek a szabadegyetemek, ezek működését azonban szinte egyáltalán nem vizsgálták /itt természetesen a publikált kutatásokra gondolok/. Mi a titka a szabadegyetemek sikerének? Ki vagy mi teszi eleve né ezeket a

foglalkozásokat, milyenek a programok és főleg a munkamódszerek? Itt elsősorban az általános tanfolyamokról van szó, nem a mezőgazdasági vagy kertészeti egyetemekről, amelyek szaktanfolyamok, vizsgákkal és szakképzettségi bizonyítvánnyal.

Valamennyi felnőttoktatási és nevelési intézmény számára fontos kérdés a fiatalok és a felnőttek viselkedésének alakítása és megváltoztatása. Ezt a problémát részben már korábban is felvetettük, amikor a nehezen alkalmazkodó fiatalokról, azok érdeklődésének felébresztéséről szóltunk. Ezzel kapcsolatban az erkölcsi magatartás sok más formájáról is szó van: az embernek emberhez való viszonyáról, a társadalomhoz, a nemzethez, más népekhez, az emberiséghez és a természethez való viszonyáról. Hogyan ébresszük fel a mások iránti jóakaratot, jóindulatot, hogyan alakítsuk ki az együttműködési készséget, a hétköznapi hazaszeretetét, a lelkiismeretességet a kötelességteljesítésben, az emberi méltóság és a társadalmi tulajdon iránti tiszteletet, más népek megbecsülését és az internacionalizmus gondolatának tiszteletét? Hogyan alakítsuk ki a házastárs iránti tisztelet és őszinteség kérdését? Hogyan fejlesszük a bátorságot és sok más társadalmi erényt?

Végül szükséges az életből vett helyzetekből olyan gyűjtemény összeállítása, amely mind az oktatás, mind a nevelés folyamatában alapja lehetne a korszerű módszerek alkalmazásának.

A fenti problémák megoldása különösen sürgős. Bizonyára vannak még egyéb fontos kérdések /például az oktatási módszerek korszerűsítése audiovizuális eszközök, technikai eszközök, oktatógépek, programozott tankönyvek stb. segítségével/, de ezek távolabbi feladatok, a rendelkezésre álló szerény kutatási erőkre való tekintettel először az említett problémákat kell hangsúlyozni."

Az idézett cikkből egyben az is kiolvasható, hogy a lengyel andragógiai kutatás gazdag programmal rendelkezik, és további ismeretekkel gazdagítja ezt a most kialakulóban lévő tudományt.